

razgovor sa milom dorom

grupa 47 je za sve nas bila intelektualna domovina

MILUTIN DOROSLOVAC (MILO DOR), rođen je 1923. godine u Budimpešti, u porodici srpskih lekara. Skolovao se u Beogradu, ali je isteran iz Druge muške gimnazije i iz svih srednjih škola Kraljevine Jugoslavije zbog uvrede ministra Koroševca. Pripadao je grupi mladih beogradskih skojevaca. Uhapšen je 1942. godine, mučen u specijalnoj policiji (od Radoslava Grujičića — Gruje), a potom je prebačen u logor u Smederevskoj Palanci. Potom počinju sumnje: o izdaji. Pod ruševinama Beča dočeka kao je saveznike. U Beču je završio romanistiku i pozorišne nauke. Do sada je objavio sledeće knjige: *Poslednja nedelja* (1985), *Sva moja braćo* (nemačko izdanje 1979, kod nas prevedeno 1987), zatim *Mrtvacina odsustvu* (nemačko izdanje 1952, a kod nas prevedeno 1987), i *Dečak u smraku*, 1966. godine.

● *Pisali ste pesme i objavljivali ih u »Našem životu« (Drukarice me vode, 1938), potom u »Našoj mladosti«, »Novoj smeni«, »Životu i radu«, zatim u »Letopisu« i mnogim drugim listovima i časopisima. Bilo je govora da ćete uskoro da objavite knjigu pesama kod nas, te nas na početku ovog razgovora zanimaju Vaši prvi pesnički radovi; da li se još uvek bavite poezijom, kakva su Vam pesnička iskustva?*

Sve moje pesme koje sam između svoje petnaeste i svoje dvadesete godine napisao, a koje su očuvane, izašle su kod Književne zajednice Novog Sada pod naslovom »Prve i poslednje pesme« pre kratkog vremena. Poslednje dve, tri su napisane u Beču. Kada sam posle rata počeo da pišem na nemačkom, prestao sam da pišem pesme. Prešao sam na prozu, ali i dalje čitam rado pesme na raznim jezicima, a prevodim i neke sa srpskohrvatskog. Prevodio sam pesme Vaska Pope, Miodraga Pavlovića, Oskara Daviča, Ivana V. Lalića, Slavka Mihalića, Milivoja Slavičeka, Antuna Šoljana i nekih drugih. Bile su čitane na raznim radio-stanicama na području nemačkog jezika i objavljivane u raznim časopisima. Kao knjige štampane su samo pesme Vaska Pope. Rado bih napravio jednu antologiju srpskohrvatske poezije, ali to niko ne želi da finansira i štampa. Tako je prevođenje poezije ostalo moj hobi.

● *Beograd je grad Vaše mladosti, za Beč se može reći da je grad Vašeg književnog života, života uopšte. U Beograd dolazite često. Gde su bliskosti i udaljenosti na ovim putovanjima?*

● Između Beča i Beograda postoji razlika. Beč je grad sa velikom tradicijom, ali je to grad u opadanju, jer nema više pozadinu koju je nekad imao. Beograd je za razliku od Beča bio stalno rušen (Beč samo pri kraju poslednjeg rata), a u poslednje vreme je u pravom smislu eksplodirao i postao milionski grad, tako da u njemu teško može da se nađe neka tradicija. Razlika između sela i grada u njemu još nije izbrisana, jer priliv sa sela ne prestaje. Beograd ima, sa svojim antagonizmima koje taj stalni priliv prouzrokuje, više sličnosti sa američkim nego sa evropskim gradovima, mada je on jedan od najstarijih evropskih gradova. Uostalom, oba grada još nisu našla svoj pravi identitet — Beč kac simbioza svih nacija koje su nekad živele u monarhiji, a Beograd kao prestonica višenarodne Jugoslavije. To su procesi koji dugo traju. U tom smislu ima neke sličnosti između oba grada.

● *Pred kraj Drugog svetskog rata iz logora u Smederevskoj Palanci internirani ste na rad u Beč, što se dobro vidi i u romanu Mrtvacina odsustvu. Da li ste tada odlučili i da se zauvek nastanite u Beču, i zašto baš u Beču?*

● Posle otpuštanja iz zatvora u Beču (odsedeo sam poslednjih sedam meseci rata) nisam se odmah odlučio da ostanem tamo. Nosio sam se mislju da napustim opustošenu Evropu i odem u Ameriku, ali sam se onda upisao na Bečkom univerzitetu i počeo da pišem na nemačkom. Prva knjiga mi je izašla 1947. godine. Zvala se *Uspat*. Iste godine mi se rodio i sin. Onda sam počeo da pišem svoj prvi roman, *Mrtvacina odsustvu*, pa sam otišao u Nemačku da tražim izdavača, jer ih Austrija nije imala.

● *U istoimenom romanu pisali ste o strahovitim mučenjima zatvorenika, o liku Šterića, islednika, o Vašim junacima, kao Mladenu: »Smrt mu se činila kao velika milost i definitivno rešenje«. Sada, sa vremenske udaljenosti i s novim životnim iskustvima, da li biste o životu-smrti razmišljali na istovetan način?*

● Ne znam da li danas imam drugi odnos prema životu i smrti nego u ono vreme kad sam pisao taj roman, ali osećam veliko prezrenje za sve političke sisteme koji gone ljude drugog mišljenja. Skeptičan sam prema svim organizacijama, ideologijama i religijama. Mislim da mora da im se pruža intelektualni otpor. U tom smislu sam ostao anarhista koji sam bio pre nego što sam se priključio komunistima.

● *Radoslav Grujičić Grujo, koji je za vreme rata radio u specijalnoj policiji na Obilicéovom vencu na mučenju beogradskih skojevaca, još uvek je živ, u Kanadi, bez pokajanja, sa mržnjom. Taj podatak do nedavno Vam nije bio poznat. Sa vremenske distance, da li postoji oproštaj?*

● Izgleda da nisam sposoban da mrzim, ali mislim da bi takve ljude kao što je Grujičić trebalo zatvoriti, jer oni nisu sposobni da išta nauče u ovom kratkom ljudskom životu.

● *Mladen Rajkov zapravo je Milutin Doroslovac, Milo Dor iz roman Mrtvacina odsustvu, a tim romanom, da li je i razrešena neka duga nedoumica oko vas: »koje je evo i istorija na način romana razrešila« (citata Milovana Vitezovića, »Politika«, oktobar 1987).*

● Roman *Mrtvacina odsustvu* pisao sam neposredno posle rata, kada mi je sećanje bilo još sveže. Hteo sam da se oslobodim more koja mi je pritiskala dušu. Taj roman su hteli da izdaju u Beogradu već 1953. godine, ali sticajem okolnosti do toga nije došlo. Znao sam za postojanje dosijea o meni iz Specijalne policije, jer je on pregledan pre nego što sam prvi put dobio vizu da dođem u Jugoslaviju. To je bilo 1953. godine. U tom dosijeju uglavnom se potvrđuje ono što sam pisao u romanu.

● *Mrtvacina odsustvu napisani su na nemačkom jeziku i objavljeni 1952. godine. Potom su, nedavno (1987) prevedeni na srpskohrvatski (u izdanju Književne zajednice iz Novog Sada) u prevodu Ivana i Andreja Ivanjija. Koliko je taj dugogodišnji period uticao na knjigu? Zašto je bilo potrebno toliko dugo čekati?*

● Ne smete mene da pitate zašto taj roman nije izašao pre trideset i pet godina na srpskohrvatskom. Verovatno se onda mislilo da još nije vreme za takvu vrstu interpretacije događaja za vreme rata u Beogradu. To je jedna neherojska interpretacija u vreme stvaranja herojskih legendi. Nisam sebe nikad smatrao nekim herojem. Radio sam svoj posao kako sam znao i umeo, kad sam bio uhapšen trudio sam se da ne nanese štete pokretu kome sam pripadao, pre svega zbog mladića i devojaka koje sam poznavao i voleo. To je sve. Ono drugo su pitanja dnevne politike, prema kojoj su se stvari delile na korisne i nekorisne. Tako je ta knjiga verovatno bila ocenjena kao nekorisna. Pa čak i danas ima nekih otpora protiv izlaska te knjige koja je sa današnjeg gledišta stvarno istorijska.

● *Roman Poslednja nedelja (1985) je o sarajevskom atentatu, leta 1914. godine, a raden je prema knjizi Lea Pfeffera, sud-*

skog istražitelja. Vas kao da u literaturi prevashodno zanima istorija, istorijske ličnosti i događaji?

● Svoj roman *Poslednja nedelja* nisam radio prema knjizi Lea Pfeffera, nego pre svega prema originalnim protokolima saslušanja atentatora koje sam našao u Bečkom državnom arhivu. O izbijanju prvog svetskog rata postoji skoro nepregledna literatura, pa sam osetio potrebu da analiziram te događaje na osnovu dokumenata koji još nisu bili upotrebljeni. Osim toga upotrebio sam masu materijala iz nemačkih i jugoslovenskih arhiva. Po romanu je bio snimljen i film za austrijsku, nemačku i američku televiziju. Mada sam u knjizi rekao dosta neprijatnih stvari o Austrijancima i Nemcima, ona je u obema zemljama bila vrlo dobro ocenjena i primljena. Povodom sedamdesetogodišnjice kraja prvog svetskog rata izlazi oktobra ove godine džepno izdanje kod jednog uglednog nemačkog izdavača.

● *Pišete na nemačkom. Zašto ne i na srpskohrvatskom?*

● Pišem na nemačkom jer sam se za taj jezik već četrdeset i pete godine odlučio. U početku mi je bilo vrlo teško jer mi je sintaksa bila drukčija. Sada je obrnuto. Moja sintaksa na srpskohrvatskom zvuči nemački. Osim toga, svaki se jezik razvija, pa i srpskohrvatski. Današnji srpskohrvatski nije onaj jezik koji sam ja nekada učio. Verovatno bih mogao da pišem i na srpskohrvatskom, ali bih onda morao malo više da se pozabavim jezikom, samo mislim da je za to već kasno. Moj život i moj rad se polako približavaju kraju. A osim toga ima ovde dosta dobrih, pa čak i vrlo dobrih pisaca. Što da se mešam u njihove stvari?

● *Prevodili ste Vuka, narodne pesme, Sremca, Domanićevića, Lazarevića, Nušića, Krležu, Andrića, Čosića, Marijana Matkovića, Selimovića, Popu, Mihiza, Tišmu, Ivu Brešana. Pretpostavljamo da ste se za ovaj izbor odlučili po sopstvenoj volji, a ne po narudžbini, te nas zanima: kako su ova dela primljena u Austriji, i da li i dalje radite na prevodenju naše literature?*

● Mislim da u literaturi kao i u životu nema objektivnih kriterija. Tako sam već od studentskog doba, odmah posle rata, počeo da prevodim tekstove koji su mi se sviđali. Kako je jedan mladi austrijski naučnik nedavno u svojoj disertaciji utvrdio, izgleda da sam tim svojim prevodilačkim radom više doprineo recepciji srpskohrvatske literature na području nemačkog jezika nego svi-drugi zajedno. Prevodio sam prozu, poeziju, pozorišne komade i radio-drame. U poslednjih trideset godina preko sto radio-drama bile su u mom prevodu emitovane u Nemačkoj i Austriji. Od pozorišnih komada dosada su igrane drame i komedije Krleže, Brešana i Borislava Mihajlovića. Preveo sam ih mnogo više, ali na žalost nisu još igrane. *Pravednik Mirka Božića* je na primer bio samo emitovan na televiziji. Snimili smo ga u Rovinju.

Prevodim, naravno, i dalje. Tenutno spremam jednu novu zbirku pesama Vaska Pope na nemačkom, takode jednu antologiju moderne srpske proze. Ovih dana izlazi jedna zbirka aforizama mladih srpskih satiričara kod austrijske izdavačke kuće Styria. Spremam i jednu antologiju hrvatske moderne proze. Trudim se da kao Austrijanac ne budem pristrasan.

● *Dobitnik ste Austrijske državne nagrade za književnost, Austrijski ste pisac, međutim, Vi pripadate i našem, jugoslovenskom području. Da li i Vi osećate to dvojstvo?*

● Mada pišem na nemačkom, bilo je prirodno da se bavim jugoslovenskim temama, ali se po izboru vidi (*Poslednja nedelja*, *Sva moja braća*) da sam se odlučio za teme koje prevazilaze lokalne okvire, tako da su mogle da zainteresuju čitaoca nemačkog, pa i drugih jezika, na koje su bile prevedene. Pošto svake godine provodim po nekoliko meseci u Jugoslaviji (ovde sam čak delimično pisao svoje knjige), ne osećam nikakvo dvojstvo. Mislim da su naši prostori suviše mali da bismo mogli da dozvolimo sebi neke separatizme. Jezik je samo dogovor o izrazu, a teme su nam svima evropske. Sudbina nam je zajednička. Sav moj trud oko prevodenja baš to treba da dokaže. Osećam se pripadnikom obe tradicije — srpske, jugoslovenske i austrijske, koju tek u poslednje vreme počinju da cene u svetu. U smislu te vannacionalne tradicije pokušavam da integrišem sebe, pa i srpskohrvatsku literaturu, u srednjoevropsku i u daljem pojmu evropsku kulturu.

● *Objavljivali ste u »Književnoj reči« antimemoare, pisane u romansiranoj vidu, u trećem licu. To su portreti iz Grupe 47 čiji ste Vi bili član. Šta je Vama značila Grupa 47?*

● Moji antimemoari pod naslovom *Na pogrešnom parobrodu* (otprilike, *U pogrešnom vozu*) su u štampi. Treba da izadu u toku jula ove godine kod bečke izdavačke kuće Paul Zsolnay. Narodna knjiga iz Beograda i Književna zajednica Novog Sada imaju nameru da izdaju prevod na srpskohrvatski. Do sada je prevedeno više fragmenata u »Književnoj reči«, kao i u Vašem časopisu »Polja«. Radi se o nekoj vrsti autobiografije, u kojoj pričam naizmenice u prvom i trećem licu. Pošto je Grupa

47 odigrala vrlo važnu ulogu u mom životu, ima dosta govora o njoj i mojim nemačkim i austrijskim prijateljima. Verujem da su dela Heinricha Bölla, Güntera Grassa, Hansa Wernera Richtera (osnivača Grupe 47), Hansa Magnusa Enzersbergera, Ingeborg Bachmann, Paula Celana i mnogih drugih bitno uticala na promenu svesti u današnjoj Nemačkoj i Austriji. Oni su bili ili su još uvek svedoci i pobornici jedne »druge« Nemačke i jedne »druge« Austrije. Grupa 47 je za sve nas bila intelektualna domovina, domovina levog kritičkog duha i humanizma. Ove godine će o njoj biti mnogo govora, jer njen osnivač Hans Werner Richter napunjava svoju osamdesetu godinu. I ja treba da čitam na svečanosti koju priprema nemačka akademija u Berlinu. To će biti krajem oktobra ili početkom novembra. Moja knjiga izlazi u pravom času, mada to nije bilo planirano. Pisao sam dok knjigu nisam završio. Valjda će biti i za jugoslovenske čitaoce interesantna.

● *Zajedno sa sinom Milanom, uglednim bečkim filmskim rediteljem, napravili ste nekoliko, uslovno rečeno, dokumentarnih filmova. O kojim filmovima je reč?*

Ujedno, hteli ste da snimate i u Vojvodini, ne tražeći nikakvu nadoknadu, osim dozvole, ali je niste dobili. O kojem filmu je bilo govora i da li još uvek pokušavate da ostvarite svoju ideju?

● Pošto sam već odavno počeo da pišem za televiziju (još od ranih pedesetih godina), bilo je prirodno da počnem da saradujem i sa svojim sinom koji je završio filmsku akademiju u Beču. Posle nekoliko manjih dokumentaraca, između ostalih i jedan vrlo kritičan o situaciji stranih radnika u Austriji, počeli

smo da pravimo filmove o raznim gradovima i krajevima južne i jugoistočne Evrope. Prvi nam je film bio o Istri, gde obojica svake godine provodimo po dva, tri meseca. Drugi je bio o Veneciji, treći o Toskani. Hteli smo naizmenice da snimamo po jedan u Italiji i Jugoslaviji. Spremali smo se da snimamo film o Vojvodini, u kojoj sam odrastao. Otac mi je šest ili sedam godina bio opštinski lekar u Đurđevu kod Novog Sada, a roditelji mi potiču iz Zrenjanina to jest Kumana, velike Kikinde i Temišvara. Napisao sam jedan sinopsis, ali nismo dobili dozvolu za snimanje od Sekretarijata za informacije u Novom Sadu, i to bez obrazloženja. Radilo se o filmu, koji bi u celini platila austrijska televizija, tako da bi jedna novosadska filmska firma dobila devize za učinjene usluge. Napisao sam jedan tekst o Vojvodini, koji je zajedno sa snimljenim tekstovima, osim ona tri gore navedena još o Dubrovniku i južnom primorju, o Lombardiji, Đerdapu i Trstu ovog proleća izašao u knjizi *U potrazi za većom domovinom*. Kažu da je tekst o Vojvodini najlepši. On nikada neće biti snimljen, jer su pripreme za snimanje u svoje vreme prouzrokovale austrijskoj televiziji dosta troškova, tako da nema nameru da ponovo ulaže pare u taj projekt.

Moj sin i ja spremamo trenutno jedan film o Beogradu, Budimpešti i Beču, tri grada na Dunavu, za koje je vezana moja sudbina. U Pešti sam rođen, u Beogradu sam proveo svoju mladost, a živim evo već nekoliko decenija u Beču.

Uostalom, želim da se odužim tom gradu, koji mi već toliko dugo pruža gostoprimstvo, time što spremam jednu biografiju njegovog velikog sina Johanna Straussa.

Razgovor vodila: Radmila Gikić